



**EKONOMI
HÖGSKOLAN**
Lunds universitet

Nationalekonomiska institutionen
Kandidatuppsats 10 poäng

Migration och arbetsmarknadsintegration - den tyska återföreningen

Författare: Johanna Lundström

Handledare: Inga Persson

Lund, februari 2007

Abstract

Title: Migration and Labor Market Integration – the German Reunification

Since the German reunification former East Germany has been struggling with rising unemployment numbers and extensive emigration. The East German Länder are still well behind the West German and even though Germany unquestionably is united politically the old border divides the economy – and the labor market – in two.

This thesis aims to describe the reunification process of the East German and the West German labor markets, and in particular the role of migration in this process. The composition and the patterns of migration from East to West Germany, 1991-2005, are analyzed in the context of neoclassical economic migration theory. It is found that the proportion of young and human capital rich individuals among the emigrants is high and that this strong bias presumably is due to the active labor market policies introduced in East Germany after the reunification. Furthermore it is concluded that the bias is, if not the main, at least a highly contributive reason to the rising gap between the East and West unemployment numbers and to the over all pore growth of the former East German economy.

Key words: Germany, reunification, migration, labor market, unemployment

1. INLEDNING.....	3
1.1 SYFTE	4
1.2 METOD OCH MATERIAL	4
1.3 MÖJLIGA FELKÄLLOR	5
1.4 DISPOSITION	5
2. BAKGRUND: EFTER MURENS FALL	7
2.1 LÖNEUTVECKLING	8
2.2 ARBETSLÖSHETSTALENS UTVECKLING	9
2.3 AKTIVA ARBETSMARKNADSPOLITISKA ÅTGÄRDER	10
2.3.1 Ersättningsnivåer	12
3. TEORI: ARBETSKRAFTSMOBILITET.....	13
3.1 DELARBETSMARKNADSTEORI	13
3.2 INDIVIDENS MIGRATIONSBEVLUT	15
3.2.1 Inkomstmaximering	15
3.2.2 Icke inkomstrelaterade faktorer	17
3.2.3 Roy-modellen: Migration och humankapital	19
3.3 OFFENTLIGA ÅTGÄRDER	19
3.4 SAMMANFATTANDE HYPOTESER	20
4. MIGRATION MELLAN DE NYA OCH DE GAMLA FÖRBUNDSLÄNDERNA	22
4.1 DEN AGGREGERADE MIGRATIONENS STORLEK OCH KARAKTÄR	22
4.2 EMIGRATION MED URSPRUNG I DE NYA FÖRBUNDSLÄNDERNA	24
4.2.1 Vart flyttar de östtyska emigranterna?	27
4.2.2 Vilka är de östtyska emigranterna?	29
4.2.3 Vad påverkar migrationsbeslutet?	31
5. SAMMANFATTANDE ANALYS	33
6. FRAMTIDSUTSIKTER	38
BILAGA 1: KARTA ÖVER FÖRBUNDSLÄNDERNA.....	40
BILAGA 2: INDEXERADE ARBETSLÖSHETSTAL.....	41
BILAGA 3: DIAGRAM OCH TABELLER ÖVER BRUTTOMIGRATION.....	42
KÄLLFÖRTECKNING	45

1. Inledning

Den 9:e november 1989 föll Berlinmuren och plötsligt öppnades gränserna mellan Öst- och Västtyskland efter att ha varit stängda i flera generationer.¹ Tillståndet var närmast euforiskt men mycket instabilt politiskt och hundratusentals människor valde att lämna DDR för att inte riskera att det oväntade tillfället gick förbi. Ett halvår senare när återföreningen var ett faktum, höll dåvarande förbundskansler Helmut Kohl ett förtröstansfullt tal, där han lovade att de nya förbundsländerna i öst snart skulle förvandlas till ”blomstrande landskap”.² Dessa löften om en positiv utveckling och det definitiva slutet på socialismens tid skapade framtidstro för de nya delarna av Tyskland och den enorma migrationen avtog. Allteftersom åren har gått har de blommande landskapen dock lyst med sin frånvaro och istället för förhoppningar omges de östra förbundsländerna nu snarare av en känsla av hopplöshet. Den öppna arbetslösheten är ungefär dubbelt så hög i öst som i väst³, de årliga transfereringarna från väst till öst ökar ständigt och totalt har före detta Östtyskland förlorat drygt 10 % av befolkningen från 1989 genom emigration.⁴ Tyskland må vara politiskt enat, men fortfarande delar den gamla gränsen upp landet i en västlig och en östlig del som är långtifrån jämställda. Detta problem diskuteras i ett rikstäckande reformprogram från år 2005, där ett av de viktigaste målen är att försöka skapa ett, i alla avseenden, enat Tyskland.⁵ Att enigheten hela 15 år efter den officiella återföreningen fortfarande är ett ännu inte uppnått mål gör det relevant att blicka bakåt och fråga sig hur Tyskland har hamnat i dagens situation.

¹ Marsh, David, *Återföreningens kris – Det nya Tyskland* (1995) s.54

² Ibid s.74

³ <http://www.destatis.de/basis/d/erwerb/erwerbt4.php> och <http://www.destatis.de/basis/d/erwerb/erwerbt3.php> (2006-01-20)

⁴ <http://www.destatis.de/indicators/d/lrbev03ad.htm> (2006-11-14), egna beräkningar

⁵ Tyska förbundsregeringen, *Nationales Reformprogramm Deutschland* (2005), s.1

1.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är att klargöra hur återföreningsprocessen mellan den västtyska och den östtyska arbetsmarknaden har sett ut och om det har funnits tendenser till konvergens mellan sysselsättningssituationerna på de båda arbetsmarknaderna sedan sammanslagningen. Uppsatsens fokus ligger på vilken roll migration inom Tyskland, främst den med ursprung i före detta Östtyskland, har spelat i konvergensprocessen.

1.2 Metod och material

Med hjälp av neoklassisk ekonomisk migrationsteori undersöker jag hur migrationens roll och karaktär kan förväntas se ut i Tyskland. Därefter belyser jag med hjälp av tidigare studier och tillgängliga data hur den faktiskt har sett ut och fungerat under konvergensprocessen.

I mina egna studier i avsnittet om flyttströmmarnas riktning har jag främst valt att använda mig av statistik över bruttomigration, eftersom karaktären på inflyttnings- och utflyttningsströmmarna från före detta Östtyskland skiljer sig mycket åt och jag vill isolera effekterna av utflyttningen. Den undersökta perioden har satts till 1991-2005. De saknade åren direkt efter murens fall beror på avsaknad av data under perioden. Jag redovisar de aggregerade strömmarna, men har i första hand valt att studera migrationsströmmarna från de fem östtyska förbundsländerna samt deras utveckling i förhållande till de relativa arbetslöshetstalens utveckling. Berlin behandlas som en egen region, som är vare sig öst eller väst, på grund av att data för Väst- och Östberlin var för sig inte finns för hela den undersökta perioden. De data jag har använt i min undersökning är främst hämtade från den tyska statistiska centralbyrån, Statistisches Bundesamt Deutschlands (Destatis).

1.3 Möjliga felkällor

Datamaterialets begränsningar ger upphov till flera möjliga felkällor. Jag har i mina studier endast haft tillgång till aggregerad migrationsdata, som kan dölja viktig information genom att den varken grupperar emigranterna efter egenskaper som ålder, kön, civilstånd och utbildning eller gör skillnad på om emigranterna har sitt ursprung i Östtyskland, Västtyskland eller utomlands. Det är exempelvis mycket tänkbart att vissa samhällsgrupper, som flyktingar, är mer mobila än andra och därför kan det finnas snedvridningar som inte kommer fram i den här undersökningen. Vidare är det även troligt att pendling kan tänkas påverka migrationsströmmarna starkt, men på grund av databrist behandlas det ej.

Den tyska statistiska centralbyrån beräknar arbetslöshetstal som: arbetslösa som andel av alla civila anställda, där varken egna företagare eller militär ingår. Detta gör att arbetslöshetstalen kan verka högre än de i verkligheten är. Mycket arbetslöshet döljs dock med hjälp av bland annat arbetsmarknadspolitiska åtgärder och den verkliga arbetslösheten är med all säkerhet betydligt högre än den uppges vara här.

De tidigare studier som har gjorts inom ämnet är få och har ibland motsägande resultat, vilket kan ge upphov till osäkra och/eller felaktiga slutsatser, men det är samtidigt en grund till att bedriva ytterligare forskning på området.

1.4 Disposition

Kapitel två ger en vidare bakgrundsförståelse av händelseförloppet på den östtyska arbetsmarknaden efter murens fall. Detta kapitel redogör även för utvecklingen av såväl löner som arbetslöshetstal samt för viktiga aktiva arbetsmarknadspolitiska åtgärder och deras ersättningsnivåer. Kapitel tre beskriver först olika relevanta nationalekonomiska teorier som delarbetsmarknadsteori och teorier om individens migrationsbeslut, och

mynnar slutligen ut i ett antal sammanfattande hypoteser om flyttströmmarnas storlek och karaktär. I kapitel fyra analyseras sedan migrationen mellan de västra och de östra förbundsländerna. Detta sker till att börja med på ett aggregerat plan och därefter mer ingående då migrationsströmmarna delas upp på de fem förbundsländerna i före detta Östtyskland. Emigranternas karaktäristika samt andra faktorer som inverkar vid migrationsbeslutet tas upp och en jämförelse med utvecklingen av förbundsländernas relativa arbetslöshetstal görs. Uppsatsen sammanfattas i en analys i kapitel fem och till sist presenteras utsikter inför framtiden i kapitel sex.

2. Bakgrund: Efter murens fall

I mars 1990 hölls det första fria valet i Östtyskland då det beslutades att en fullständig sammanslagning mellan dåvarande Öst- och Västtyskland skulle ske. I juli samma år ingick de båda länderna en monetär, ekonomisk och social union, vilket i praktiken innebar att D-marken infördes i öst, att den västtyska riksbanken tog över ansvaret för Östtysklands ekonomi och att alla västtyska samhällsinstitutioner började införas i DDR. Fyra månader senare, i den politiska unionen, kungjordes det officiellt att Berlin var enat samt att det fanns fem nya tyska förbundsstater: Brandenburg, Mecklenburg - Vorpommern, Sachsen, Sachsen-Anhalt och Thüringen. Se karta i bilaga 1.

Växelkursen mellan den östtyska och den västtyska marken sattes till 1:1⁶ trots att man från den tyska riksbankens håll menade att kursen 2:1 eller 3:1⁷ bättre motsvarade värdet på den östtyska marken. Regeringens argument för kursen 1:1 var dock att det östtyska folket inte skulle acceptera en lägre växelkurs. Lagar och bestämmelser som hade reglerat arbetsmarknaden och ekonomin i före detta Västtyskland introducerades i öst och de cirka 13000⁸ östtyska statliga företagen överfördes till Treuhandsanstalt, en slags nyupprättad privatiseringsbyrå. Det blev en dyr process att privatisera alla dessa företag, då stora offentliga utgifter krävdes för att betala av företagets skulder och åtgärda miljöskador innan de kunde bli aktuella för försäljning. Den höga växelkursen innebar i realiteten en chockhöjning av lönerna i öst som få företag kunde klara av eftersom produktiviteten var oförändrad. Parallellt med denna utveckling blev de östtyska

⁶ Besparingar över ett visst belopp fick växlas till kursen 2:1. Detta belopp varierade med ålder: för medborgare över 60 år var det 6000, för vuxna 4000 och för barn under 14 år 2000 DDR mark. Inkomster, pensioner, hyror etc. växlades till 1:1.
<http://www.deutschesgeschichten.de/zeitraum/themaplus.asp?KategorieID=1007&InhaltID=1629&Seite=18>
(2006-11-01)

⁷ <http://www.deutschesgeschichten.de/zeitraum/themaplus.asp?KategorieID=1007&InhaltID=1629&Seite=8>
(2006-11-01)

⁸ <http://www.deutschesgeschichten.de/zeitraum/themaplus.asp?KategorieID=1007&InhaltID=1629&Seite=19>
(2006-11-02)

företagens kundkrets allt mindre, dels på grund av att många konsumenter hellre valde nya spännande varor från väst, dels för att man förlorade många av sina traditionella handelspartners till följd av utvecklingen i östblocket.

Inte många företag klarade dessa tuffa förhållanden och de flesta var antingen tvungna att säga upp stora delar av sin personal eller gå i konkurs. Följden blev att hela produktionskedjor gick under och miljontals arbetsplatser gick förlorade. Stora finansiella transfereringar var det enda som höll den östtyska ekonomin flytande. 1990 gick 9 % av alla västtyska skatteintäkter till transfereringar till öst och beloppet översteg 50 % av Östtysklands BNP⁹. Istället för att minska har transfereringarna ökat över tiden och motsvarar idag 20 % av skatteintäkterna, närmare €80 miljarder.¹⁰ En stor del av transfereringarna har använts för förbättringar av infrastrukturen, investeringar i realkapital och diverse restaureringar men så mycket som hälften går till social hjälp, såsom pensioner och arbetslöshetsersättning.¹¹

2.1 Löneutveckling

Lönerna i de nya förbundsländerna fortsatte att öka snabbt även efter den initiala chockhöjningen, till en början utan motsvarande ökning i produktiviteten hos arbetarna. Västtyska fackföreningar spelade en stor roll i de tidiga löneförhandlingarna och deras inofficiella motiv anses allmänt ha varit att försöka göra det mindre lönsamt för östtyskarna att flytta till väst genom att minska löneskillnaderna mellan de båda områdena.¹² Lönerna i före detta Östtyskland fortsatte att närma sig de i väst fram till 1996 men därefter stagnerade lönekonvergensen och har sedan dess inte förändrats nämnvärt. Idag tjänar man i öst 70-75 % av vad man gör för ett liknande arbete i väst.¹³

⁹ Marsh, David, *Återföreningens kris – Det nya Tyskland* (1995) s. 47

¹⁰ <http://www.deutscheschichten.de/zeitraum/themaplus.asp?KategorieID=1007&InhaltID=1629&Seite=19> (2006-11-02)

¹¹ Merkl, Christian och Snower, Dennis J. *The Caring Hand that Cripples* (2006) s.1

¹² Hunt, Jennifer, *Why Do People Still Live in East Germany?* (2000) s.4 f.

¹³ <http://www.destatis.de/indicators/d/lrverueb.htm> 2006-11-02

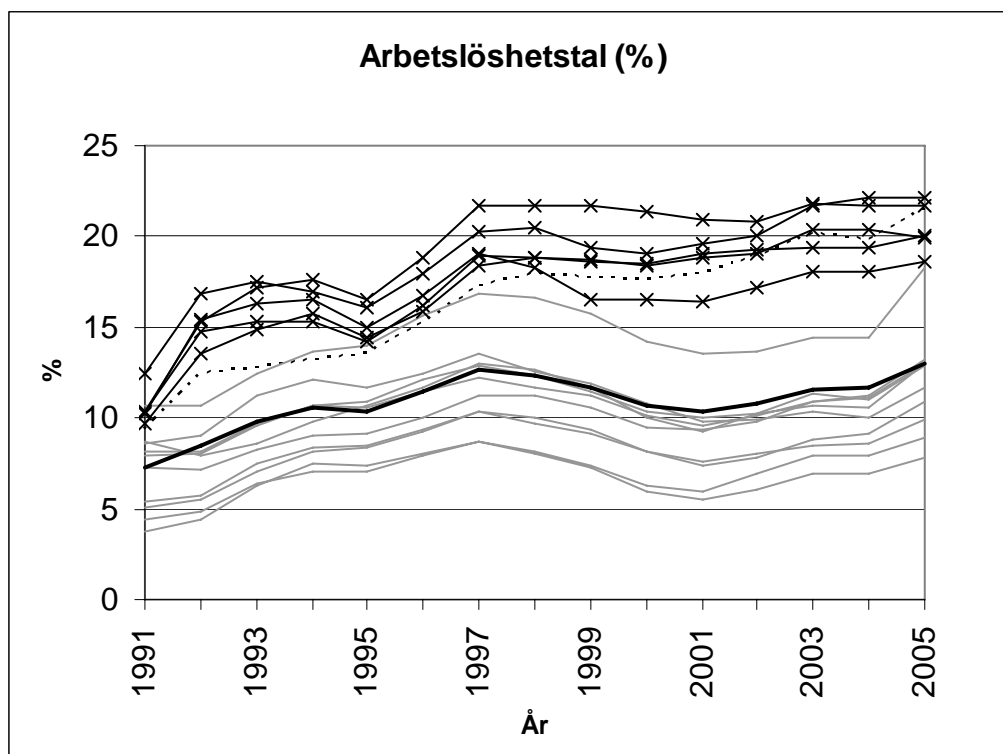
Löneskillnaderna mellan olika yrkesgrupper har gått från att ha varit obetydliga under det socialistiska styret i DDR till att vara uppe i samma nivå som de i väst.

I förhållande till produktiviteten har de utbetalda lönerna i de nya förbundsländerna sjunkit i takt med den stora produktivitetsökning som den starkt förbättrade infrastrukturen och investeringarna i realkapital faktiskt har inneburit i öst.¹⁴

2.2 Arbetslöshetstalens utveckling

Arbetslöshetstalen har överlag stigit i hela Tyskland sedan återföreningen och deras spridning mellan förbundsländerna likaså (se figur 2.1). Den ökade spridningen beror till stor del på att förändringar har påverkat arbetslöshetstalen i väst och i öst på olika sätt. Arbetslösheten steg till en början kraftigt i före detta Östtyskland till följd av återföreningen, medan väst under samma period upplevde ett positivt ekonomiskt uppsving då företagen där fick miljoner nya konsumenter i öst samtidigt som arbetskraften fick ett då välbehövligt tillskott i och med de många immigranterna från de nya förbundsländerna. Mellan 1992 och 1994 gick dock före detta Västtyskland tillsammans med stora delar av resten av Västeuropa in i en recession under tiden som öst började återhämta sig och sysselsättningen där till och med ökade något. Gapet mellan förbundsländernas arbetslöshetstal minskade och stabiliserades under en kort period innan det återigen började växa kring 1997. Tyskland som helhet gick då in i en ny recession från vilken väst lyckades återhämta sig betydligt bättre än öst. Under 2000-talet har både de nya och de gamla förbundsländerna på nytt brottats med ökande arbetslöshetstal.

¹⁴ Merkl, Christian och Snower, Dennis J. *The Caring Hand that Cripples* (2006) s. 2



Figur 2.1.¹⁵ Figuren illustrerar utvecklingen av förbundsländernas arbetslöshetstal. Genomsnittet i hela Tyskland representeras av en fet heldragen linje, de gamla förbundsländerna av heldragna gråa linjer, de nya förbundsländerna av svarta linjer med markörer och Berlin av en streckad linje.

2.3 Aktiva arbetsmarknadspolitiska åtgärder

Den första tiden efter sammanslagningen förväntades det att nya arbeten i öst skulle börja skapas inom en inte alltför avlägsen framtid. De arbetsmarknadspolitiska åtgärderna var därför inriktade på att behålla de arbeten som fanns tills dess, även om de var ineffektiva. För att underlätta för företagens överlevnad i väntan på produktivitetsökningen subventionerades till en början korttidsarbeten i stor utsträckning. Det innebär att arbetstagarna under en period arbetade mindre eller inte alls mot löneersättning från staten (Bundesanstalt für Arbeit) så att företagen skulle ha kvar kunnig personal när det ekonomiska läget hade förbättrats. Utgifterna för dessa subventioner motsvarade bara

¹⁵ Datamaterialet är sammanställt med hjälp av uppgifter från *Statistisches Jahrbuch* årgång 1991-2002, tabell 2.2 samt <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online/logon> Tabell:13211-0035 (2006-10-20)

under första halvan av 1991 1,1 miljoner heltidsarbeten.¹⁶ Ett annat sätt att försöka hålla arbetslösheten nere den första tiden var, och är i viss utsträckning fortfarande, förtidspensionering. Den höga arbetslösheten i öst bland invånare över 55 år brukar förklaras med att många äldre arbetade inom jordbruk och industri. Dessa två sektorer genomgick nämligen de största förändringarna då produktionen effektiviserades med hjälp av maskiner efter sammanslagningen och förlusten av arbetstillfällen var mycket stor.¹⁷ 1993, då antalet var som högst, erhöll 893 000 personer i öst någon typ av förtidspension. Det motsvarade 6 % av den totala befolkningen i de nya förbundsländerna.¹⁸

Kring 1992, två år efter sammanslagningen, fanns det fortfarande inga tecken på att de blomstrande landskap förbundskanslern hade utlovat var på väg och därför ändrades tyngdpunkten i arbetsmarknadsåtgärderna från subventionerade korttidsarbeten till arbetsskapande åtgärder och utbildningsprogram. De tyska utbildningsprogrammen är tänkta att ge de arbetssökande nödvändiga jobbsökarkunskaper och hjälpa dem att hitta lämpliga arbeten. För de östtyska deltagarna, som var relativt välutbildade, innebar det att de omskolades i ”väst-stil” för att underlätta inträdet på en öppen, marknadsekonomisk arbetsmarknad och för att samtidigt påskynda integrationen. Dessa program var mycket populära i början, med en halv miljon deltagare under 1992, men intresset minskade sedan gradvis. Den andra stora satsningen, arbetsskapande åtgärder, Arbeitsbeschaffungsmassnahmen (ABM), höll däremot i sig under hela nittioalet. Syftet med dessa jobb var, förutom att hålla den öppna arbetslösheten nere, att öka deltagarnas färdigheter och undvika kompetensförluster hos långtidsarbetslösa. Tanken var att de arbeten som skapades via åtgärderna inte skulle konkurrera med vanliga förvärvsarbeten och därför var de ofta arbetskraftsintensiva och använde sig av gamla teknologier. Mycket kritik har riktats mot ABM eftersom denna typ av ineffektiva arbeten som ansågs

¹⁶ Bonin, Holger och Zimmermann, Klaus F. *The Post-Unification German Labor Market* (2000) s.7

¹⁷ Destatis, *German Labour Market Trends* (2003), s. 29ff

¹⁸ Bonin, Holger och Zimmermann, Klaus F. *The Post-Unification German Labor Market* (2000), s. 6 samt <http://www.destatis.de/indicators/d/lrbev03ad.htm> 2006-11-03

vara stigmatiserande och således inte öka deltagarnas framtida utsikter att få förvärvsarbeten. Idag har både utbildningsprogrammen och ABM få deltagare.¹⁹

2.3.1 Ersättningsnivåer

Inkomsterna för deltagarna i arbetsmarknadspolitiska åtgärder i öst motsvarade år 2000 ungefär tre fjärdedelar av inkomsterna för ett jämförbart förvärvsarbete i regionen. I de gamla förbundsländerna var deltagandet betydligt mindre fördelaktigt: där låg inkomstnivån på mellan 60 och 64 % av den för motsvarande lönearbete. Med andra ord var spridningen på förbundsländernas ersättningsnivåer relativt sett mindre än lönespridningen. Även bland andra typer av sysselsättningsrelaterade bidrag, som arbetslöshetsersättning och förtidspensioner, var inkomstskillnaderna mellan östtyska och västtyska arbetslösa betydligt mindre än de mellan östtyska och västtyska förvärvsarbetare.²⁰

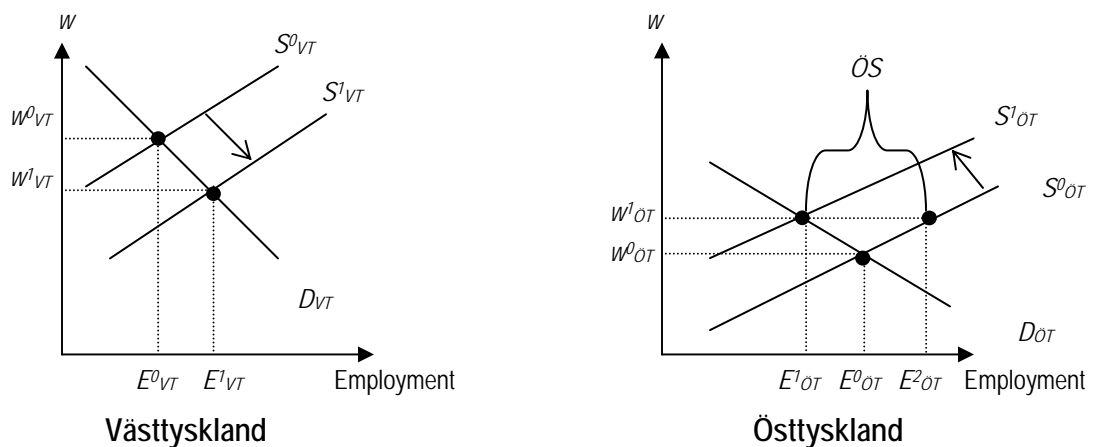
¹⁹ Jacobi, Lena och Kluge, Jochen, *Before and After the Hartz Reforms* (2006) s. 5 ff

²⁰ Bonin, Holger och Zimmermann, Klaus F. *The Post-Unification German Labor Market* (2000), s.14

3. Teori: Arbetskraftsmobilitet

3.1 Delarbetsmarknadsteori

Arbetsmarknaden är en av de mest komplexa och föränderliga marknaderna i vårt samhälle. Genom att vara flexibel och beredd att flytta för att få ett arbete eller en högre lön finns det därigenom stort utrymme för den enskilda individen att förbättra sin ekonomiska situation. Att flytta är dock inte helt lätt, utan det finns olika slags hinder och kostnader i samband med migration. Detta kan leda till att skillnader i lönenivåer eller arbetslöshet mellan två regioner finns trots att både arbetskraften och arbetsgivarna är likartade. Man talar då om att det finns delarbetsmarknader. Enligt teorin om delarbetsmarknader utjämnas skillnader i löner och arbetslöshet på lång sikt genom att människor flyttar från området med lägre löner till det med högre, samtidigt som företag flyttar i andra riktningen – till den relativt sett billigare arbetskraften. Förutsättningen för att dessa strömmar skall verka helt utjämnande är att mobiliteten inte skall hindras genom olika slags barriärer. Figur 3.1 är en grafisk illustration av delarbetsmarknadsteorin och det specifika fallet Öst- och Västtyskland.



Figur 3.1

Innan murens fall var de två arbetsmarknaderna helt åtskilda och ingen mobilitet förekom mellan de båda. Då Tyskland återförenades och D-marken infördes i öst ledde den låga växelkursen till en lönechock i öst. I figuren karakteriseras detta av att lönerna stiger från den ursprungliga nivån $w^0_{\text{ÖT}}$ till den nya högre nivån $w^1_{\text{ÖT}}$. Denna ökning ledde till en minskad arbetskraftsefterfrågan, från den ursprungliga nivån $E^0_{\text{ÖT}}$ till nivån $E^1_{\text{ÖT}}$, eftersom få företag var tillräckligt lönsamma för att klara av de ökade löneutbetalningarna. Samtidigt ledde de högre lönerna till att arbetskraftsutbudet ökade, vilket syns i figuren som en rörelse längs med den ursprungliga utbudskurvan i öst, $S^0_{\text{ÖT}}$, till nivån $E^2_{\text{ÖT}}$. Det fanns således ett arbetskraftsöverskott (ÖS): skillnaden mellan andelen som efterfrågades, $E^1_{\text{ÖT}}$, och andelen som ville arbeta, $E^2_{\text{ÖT}}$. En del av detta överskott sögs upp av olika slags arbetsmarknadspolitiska program, såsom korttidsarbeten och ABM, medan resten fick blomma ut i öppen arbetslöshet.

I och med återföreningen och att både individer och företag nu kan röra sig fritt över gränserna talar delarbetsmarknadsteorin för att skillnaderna på de båda arbetsmarknaderna leder till flyttströmmar mellan öst och väst. Dessa får till följd att utbudet på arbetskraft i öst, $S^0_{\text{ÖT}}$, minskar till $S^1_{\text{ÖT}}$ samtidigt som efterfrågan, $D_{\text{ÖT}}$, ökar. (I grafen redovisas strömmarna endast som skift i utbudskurvorna, S , för enkelhets skull). Simultant sker det motsatta i Västtyskland: emigrationen från öst leder till att arbetskraftsutbudet ökar från S^0_{VT} till S^1_{VT} , vilket i sin tur leder till lägre löner (w^0_{VT} sjunker till w^1_{VT}) och högre sysselsättning (E^0_{VT} ökar till E^1_{VT}). Processen fortsätter tills lönerna når jämviktsläge, det vill säga är helt utjämnade mellan de båda delarbetsmarknaderna. Notera att graferna i figur 3.1 ännu inte har nått detta läge, utan att de speglar dagens läge, där lönenivån i väst w^1_{VT} fortfarande är högre än den i öst, $w^1_{\text{ÖT}}$.²¹

²¹ Borjas, George J. *Labor Economics* (2005) s. 167 ff

3.2 Individens migrationsbeslut

Oavsett hur gynnsam och självklar migration kan te sig ur ett övergripande teoretiskt perspektiv kan beslutet som fattas på individnivå se helt annorlunda ut. Många faktorer spelar in och deras betydelse för utfallet av migrationsbeslutet varierar lika mycket som med individerna själva. I följande avsnitt tas både inkomstrelaterade och icke-inkomstrelaterade omständigheter upp.

3.2.1 Inkomstmaximering

I migrationsbeslutet vägs de förväntade inkomsterna på hemorten mot de på destinationsorten och individen väljer att bosätta sig där de förväntade inkomstmöjligheterna är som störst.

För en person bosatt i ett av de nya förbundsländerna formuleras den förväntade inkomsten matematiskt som nedan:

$$EI_t^{\ddot{O}T} = p(E_t^{\ddot{O}T}) \cdot w_t^{\ddot{O}T} + p(UE_t^{\ddot{O}T}) \cdot UEersättning_t^{\ddot{O}T} + p(AMP_t^{\ddot{O}T}) \cdot AMPersättning_t^{\ddot{O}T} \quad (1)$$

där

$$p(E_t^{\ddot{O}T}) + p(UE_t^{\ddot{O}T}) + p(AMP_t^{\ddot{O}T}) = 1 \quad (2)$$

Den förväntade inkomsten (EI) för en person i arbetskraften, under perioden t , i före detta Östtyskland ($\ddot{O}T$) utgörs av de olika sannolikheterna (p) för de möjliga sysselsättningsscenarierna: att vara anställd (E), arbetslös (UE) eller att delta i arbetsmarknadspolitiska åtgärder (AMP), multiplicerade med inkomsten i tiden t för respektive situation. Summan av sannolikheterna för de olika sysselsättningssituationerna är ett, det vill säga att en person som tillhör arbetskraften antingen är anställd, arbetslös

eller deltar i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Den förväntade inkomsten byggs upp på motsvarande sätt för invånare i före detta Västtyskland.

$$EI_t^{VT} = p(E_t^{VT}) \cdot w_t^{VT} + p(UE_t^{VT}) \cdot UEersättning_t^{VT} + p(AMP_t^{VT}) \cdot AMPersättning_t^{VT} \quad (3)$$

Modellen visar hur stor betydelse sambandet mellan sannolikheterna för de olika sysselsättningsscenarierna och ersättningsnivåerna har. Sannolikheterna bedöms av individen själv, och vid detta bedömande är det troligt att han/hon dels tar hänsyn till det rådande läget i samhället, dels till sina egna förmågor och ambitioner på arbetsmarknaden. För en individ med låga ambitioner är det därför rimligt anta att sannolikheten att vara arbetslös eller delta i arbetsmarknadspolitiska åtgärder är högre än för någon som vill göra karriär i yrkeslivet. Den sistnämnda typen av personer kommer att söka sig till höglöneområden medan den förra i högre utsträckning kommer att välja att bosätta sig i områden där förmånerna för arbetslösa och deltagare i arbetsmarknadspolitiska åtgärder är höga.

Förväntade livstidsinkomster

Oftast fattar individen sitt migrationsbeslut inte bara för en period utan på obestämd tid eller livstidsbasis. Då beräknas nuvärdet (PV) av de förväntade livstidsinkomsterna som nedan:

$$PV^{\text{öT}} = EI_t^{\text{öT}} + \frac{EI_{t+1}^{\text{öT}}}{1+r} + \frac{EI_{t+2}^{\text{öT}}}{(1+r)^2} + \dots \quad (4)$$

r är diskonteringsräntan och ekvationen kommer att fortsätta tills individen uppnår pensionsålder, det vill säga för någon med 40 yrkesaktiva år kvar tills $t+40$.

Enligt modellen kommer yngre att vara beredda att flytta i högre utsträckning, då de har fler år kvar i arbetslivet och en flytt till ett område med fördelaktigare inkomstmöjligheter därmed är en relativt bättre investering för dem. I det formella migrationsbeslutet

beräknas nettoförtjänsten av migration, i form av skillnad i förväntad livstidsinkomst, som:

$$\text{Nettoförtjänst av migration} = PV^{VT} - PV^{\text{ÖT}} \quad (5)$$

Ur ett inkomstmaximerande perspektiv kommer individen att flytta om nettoförtjänsten är positiv, för att få det maximala förväntade värdet på sina livstidsinkomster.²²

3.2.2 Icke inkomstrelaterade faktorer

Självfallet finns det en mängd omständigheter som inte påverkar inkomsten men som i allra högsta grad har betydelse för utfallet av individens migrationsbeslut. Dessa är engångskostnader, samhällsfaktorer och hushållsbeslut.

Engångskostnader

Vid en flytt tillkommer en mängd engångskostnader (M), vilka väger olika tungt för olika individer och beslut. Engångskostnader består dels av faktiska utgifter, såsom transportkostnader av bohag och individens egen resa till destinationsorten, dels av vad som kallas psykiska kostnader. De senare kan vara förlusten och saknaden man känner när man lämnar familj och vänner, sina sociala nätverk och sin hemstad bakom sig eller osäkerheten av att inte veta hur ens nya liv kommer att se ut. I modellen är flyttkostnaderna en negativ post som alltså talar för att stanna och minskar nettoförtjänsten av eventuell migration.

$$\text{Nettoförtjänst av migration} = PV^{VT} - PV^{\text{ÖT}} - M \quad (6)$$

Flyttkostnaderna ökar med avstånd, vilket är naturligt – ju längre bort man flyttar desto mer sällan kan man träffa släkt och vänner, desto mindre är kunskapen om

²² Borjas, George J. *Labor Economics* (2005) s.315 ff

destinationsorten i sig och desto högre faktiska utgifter för flytten måste man lägga ut. Det är troligt att yngre har lägre flyttkostnader än äldre eftersom de ofta är mer flexibla och dessutom inte har hunnit etablera kontakter eller skaffat sig finansiella åtaganden i lika hög grad som äldre. Även högutbildade kan väntas ha lägre flyttkostnader, då deras geografiska arbetsområde många gånger är större och det därmed är troligt att de har lättare att informera sig om vilka arbetsmöjligheter som finns på andra orter.²³

Samhällsfaktorer

Avgörande i en individs migrationsbeslut kan även personliga åsikter eller samhällsfaktorer vara. I före detta Östtyskland var exempelvis den överlag mycket låga standarden på bostäder och den även i övrigt låga levnadsstandardens faktorer som kunde öka nettoförtjänsten av en flytt. För många av de tidiga emigranterna var troligtvis den socialistiska politiken i DDR ett oerhört starkt argument för en flytt, i synnerhet mot bakgrund av att det i början var mycket osäkert att en återförening faktiskt skulle ske. För andra individer, till exempel forna partiaktiva, kan dock samma argument antas minska nettoförtjänsten av en eventuell flytt. Dessa faktorer kan alltså både väga för och emot den enskilda individens eventuella flytt, varför de inte tas upp i modellen.

Hushållsbeslut

I många fall är det inte en enskild arbetare som ensam bestämmer sig för att flytta, utan beslutet ligger hos ett par eller en hel familj. Migrationsbeslutet beskrivs fortfarande med hjälp av ekvation (6) ovan, med den skillnaden att varje term består av de sammanvägda för- respektive nackdelarna för alla familjemedlemmar. Om den totala nettoförtjänsten är positiv flyttar familjen. Detta resulterar inte sällan i så kallade ”tied movers” eller ”tied stayers”, personer som inte skulle ha flyttat eller inte bott kvar om de hade varit ensamstående men ”tvingas” till det eftersom migrationsbeslutet för familjen som helhet är positivt. Den större osäkerhet som exempelvis kommer då alla i hushållet samtidigt

²³ Borjas, George J. *Labor Economics* (2005) s.315 ff

skall finna nya arbeten eller skolor gör att de sammanvägda flyttkostnaderna ofta är höga och därför flyttar familjer och par inte i lika stor utsträckning som ensamstående.²⁴

3.2.3 Roy-modellen: Migration och humankapital

Roy-modellen tar upp humankapital som en del av flyttningskalkylen. Enligt inkomstmaximeringsmodellen väljer individerna den arbetsmarknad där de får relativt sett högst lön, med andra ord där de har störst utdelning av sin utbildning och sina färdigheter.²⁵ I Roy-modellen används detta för att beskriva hur en delarbetsmarknad med stor lönespridning mellan låg- och högutbildade kommer att vara nettomottagare av arbetskraft med mycket humankapital. Eftersom individer med särskilda färdigheter eller hög utbildning tjänar relativt sett mer i regionen med stora löneskillnader än i den med jämnare inkomstfördelning kommer dessa individer i högre utsträckning än andra att välja att flytta till den förra regionen. Området med jämnare inkomstfördelning kan då förlora stora delar av sitt humankapital, vilket populärt brukar kallas brain-drain.²⁶

3.3 Offentliga åtgärder

Då en regional ekonomisk chock eller någon annan händelse orsakar skillnader mellan olika geografiska delarbetsmarknader är migration ett av de viktigaste återanpassningsinstrumenten. Arbetskraft från regioner med hög arbetslöshet flyttar till ställen där det råder brist på arbetskraft och på så vis utjämnas det ekonomiska läget. Om arbetskraften inte är tillräckligt flexibel kan regionala skillnader i inflation och arbetslöshet inom landet uppstå, varför det finns anledning att genom olika slags offentliga åtgärder försöka uppmuntra och underlätta för utjämnande flyttströmmar.

²⁴ Borjas, George J. *Labor Economics* (2005) s.321 ff

²⁵ Här väljer jag att översätta det engelska ordet "skill" med det svenska "färdighet". Denna översättning kommer härnäst att användas genomgående i hela uppsatsen.

²⁶ Borjas, George J. *Labor Economics* (2005) s.333 ff

Vid utformandet av offentliga åtgärder utnyttjar beslutsfattarna att förbättringar i de ekonomiska möjligheterna i den potentiella destinationsorten ökar individens nettoförtjänst av emigration, vilket leder till att fler lämnar hemorten, medan ekonomiska förbättringar hemma eller ökade flyttkostnader tvärtom leder till att fler väljer att stanna. Med hjälp av exempelvis bidrag eller olika typer av program kan den ursprungliga ekonomiska situationen göras relativt sett bättre eller sämre för valda grupper i den region man vill påverka. På detta sätt försöker man styra flyttströmmarnas storlek och sammansättning. Svårigheten ligger i att utforma åtgärderna så att de inte leder till snedvridna sammansättningar av migrationsströmmarna, vilket i sin tur kan leda till ytterligare och mer långsiktiga problem såsom regional föråldring av arbetskraften, brain-drain och/eller övriga kompetensförluster.

3.4 Sammanfattande hypoteser

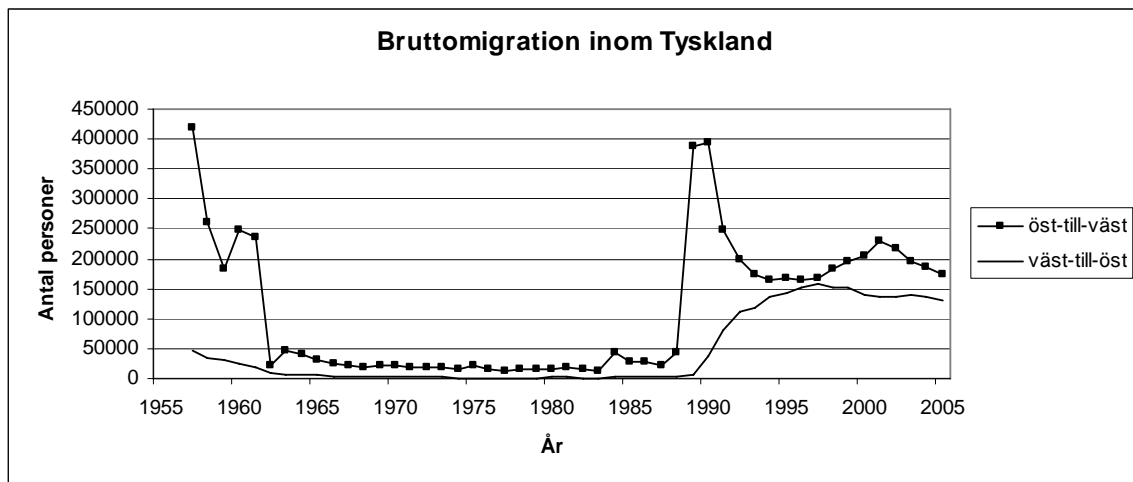
1. De två tyska delarbetsmarknaderna karaktäriseras både av löneskillnader mellan regionerna och av arbetskraftsöverskott i öst. Eftersom inga institutionella mobilitetshinder finns talar teorin om delarbetsmarknader entydigt för att flyttströmmar har verkat och kommer att fortsätta att verka utjämnande tills inga skillnader kvarstår, givet att osynliga mobilitetshinder inte existerar. *Strömmarna kan förväntas gå från öst, det vill säga regionen med hög arbetslöshet och låga löner, till väst, regionen med lägre arbetslöshet och högre löner. Emigranterna lockas alltså dels av det större utbudet av arbetstillfällen, dels av den högre lönen i de gamla förbundsländerna.*
2. *Emigranterna kan i första hand väntas flytta till närliggande förbundsländer, eftersom flyttkostnaderna ökar med avstånd.*

3. Enligt teorin om individens migrationsbeslut kan de relativt högre lönerna men lägre ersättningsnivåerna i före detta Västtyskland väntas leda till *snedvridna flyttströmmar*. Om en individ i ett av de nya förbundsländerna bedömer sannolikheten stor att han/hon kommer att ha ett arbete under en viss period lönar det sig att flytta till väst och de högre lönerna. Tror personen i fråga däremot att det är större sannolikhet att han/hon kommer att vara arbetslös eller delta i arbetsmarknadspolitiska åtgärder är det mer lönsamt att stanna i öst eftersom ersättningen där är relativt sett högre. Detta kan leda till att *individer med olika typer av svåråmätbara, men i sammanhanget positiva, egenskaper såsom driftighet och ambition flyttar från öst till väst i större utsträckning än andra*.
4. *Individer med större humankapital i form av utbildning och färdigheter kan väntas flytta i högre grad än andra* på grund av att högutbildade enligt teorin har lägre flyttkostnader.
5. Även enligt Roy-modellen kan *emigranterna väntas ha större humankapital än andra*. Detta förväntas dock endast gälla inledningsvis då löneskillnaderna i väst var större än i öst och dessa individer kunde tjäna relativt sett mer där. Effekten torde enligt Roy-modellen ha avtagit i takt med att löneskillnaderna inom öst har ökat.
6. *Fler unga än äldre kan förväntas flytta*, lockade av den högre lönen i väst i kombination med att de har fler yrkesaktiva år kvar, men även för att de i regel har lägre flyttkostnader och således är mer flexibla än äldre.
7. *Ensamstående individer kan förväntas emigrera i större utsträckning än familjer och par*, eftersom ensamstående oftast har lägre flyttkostnader.

4. Migration mellan de nya och de gamla förbundsländerna

4.1 Den aggregerade migrationens storlek och karaktär

Den stora utvandringen från Öst- till Västtyskland under slutet av femtiotalet ledde till att DDR beslutade om att införa ett emigrationsförbud och bygga Berlinmuren 1961, varpå emigrationen avbröts abrupt. I november 1989, nästan trettio år senare, ledde en rad händelser till att muren föll och den öst-västliga emigrationen nådde samma höga höjder som innan emigrationsförbudet infördes. Inte förrän i mars 1990, då det första fria valet hölls i DDR, började den att avta.²⁷ Se figur 4.1.



Figur 4.1.²⁸

²⁷ <http://www.deutschesgeschichten.de/zeitraum/themaindex.asp?KategorieID=1005&InhaltID=1570> (2006-11-02)

²⁸ Datamaterialet är sammanställt av uppgifter hämtade från Statistisches Bundesamt Deutschlands, *Wanderungsstatistik 2004* (2005), tabell 2.6 samt *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit: Wanderungen 2005* (2006), tabell 2.4.

1989 och 1990 var nettoutflyttningen från Östtyskland 2,5 % av den dåvarande befolkningen respektive år.²⁹ Det största motivet till denna massiva migration var troligen rädslan att missa det oväntade tillfället att lämna DDR. Många av dessa tidiga emigranter flyttade av personliga skäl, såsom politiska åsikter.³⁰ Från 1991 fram till mitten av 1990-talet uppvisade den öst-västliga bruttomigrationen en ständigt avtagande trend samtidigt som den väst-östliga bruttomigrationen ökade. Kring 1996 började en andra emigrationsvåg från öst till väst och migrationen från motsatt håll minskade något. Sammantaget har utflyttningen från öst varit betydligt större än inflyttningen vilket totalt sett har lett till en befolkningsminskning i öst på ungefär 1 600 000 personer från murens fall fram till 2005.³¹ Det motsvarar drygt 10 % av befolkningen år 1989.³²

Andelen yngre emigranter från öst har hela tiden varit stor, vilket bekräftar hypotes nr. 6: att yngre flyttar i större utsträckning än äldre. 2004 var cirka 35 % av alla som flyttade från öst mellan 18 och 25 år gamla. Genomsnittspersonen som flyttar från väst till öst är äldre, bland dem är den största åldersgruppen 30-50 åringarna, vilka 2004 utgjorde cirka en fjärdedel av immigrationsflödet till de nya förbundsländerna. Anledningen är troligen dels att många äldre som söker efter lugnare hemorter väljer att bosätta sig i de nya förbundsländerna, dels att de som lämnade öst tidigt har börjat återvända.³³ Den observerade återvändande migrationen är 20 %, men andelen av de ursprungliga emigranterna som flyttar tillbaka till öst beräknas i verkligheten vara högre.³⁴

Nettomigrationens könssammansättning tydliggörs i tabell 4.2. De nya förbundsländerna har sammantaget förlorat betydligt fler kvinnor än män på grund av migrationen. Detta beror på inflyttningens snarare än utflyttningens sammansättning. Emigranternas könsfördelning 1991-2004 är totalt sett väldigt jämn, förutom att unga kvinnor i åldrarna 18-25 i mycket hög grad lämnar öst, vilket på längre sikt leder till minskad födelsefrekvens. Inflyttningen till öst har däremot till mycket stor del bestått av män och

²⁹ Statistisches Bundesamt Deutschlands, *Wanderungsstatistik 2004* (2005), tabell 2.6 samt <http://www.destatis.de/indicators/d/lrbev03ad.htm> (2006-10-29). Egna beräkningar.

³⁰ Heiland, Frank, *Trends in East-West German Migration from 1989 to 2002* (2004) s.174 ff

³¹ Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung, *BiB-Mitteilungen* nr 04/2005 s.28

³² <http://www.destatis.de/indicators/d/lrbev03ad.htm> (2006-11-14). Egna beräkningar.

³³ Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung, *BiB-Mitteilungen* nr 04/2005 s.27

³⁴ Hunt, Jennifer, *Staunching Emigration from East Germany* (2006), s. 1026

**Nettomigration för före detta
Östtyskland 1991-2004, i 1000-tal
(Berlin ingår ej)**

Ålder	Kvinnor	Män	Totalt
-18	-110,5	-104,7	-215,2
18-25	-216,4	-123,6	-340,1
25-30	-60,3	-55,2	-115,5
30-50	-123,3	-74,4	-197,7
50-65	-25,1	-8,4	-33,6
65+	-1,1	1,8	0,8
Totalt	-536,7	-364,5	-901,3

Tabell 4.1.³⁶

fanns i före detta Östtyskland. På senare tid har dock könsfördelningen även i inflödet blivit jämnare.³⁵

det är framförallt detta inflöde som snedvrider nettoflödet. De första åren gick det mellan 200 och 350 manliga immigranter i arbetsför ålder på 100 kvinnliga. Dessa inflöden bestod främst av gifta män i medelåldern som flyttade utan sina familjer och på grund av yrkesrelaterade skäl. De fyllde chefspositioner och anställdes inom bostads- och finansmarknaden eller andra sektorer som traditionellt sett inte

4.2 Emigration med ursprung i de nya förbundsländerna

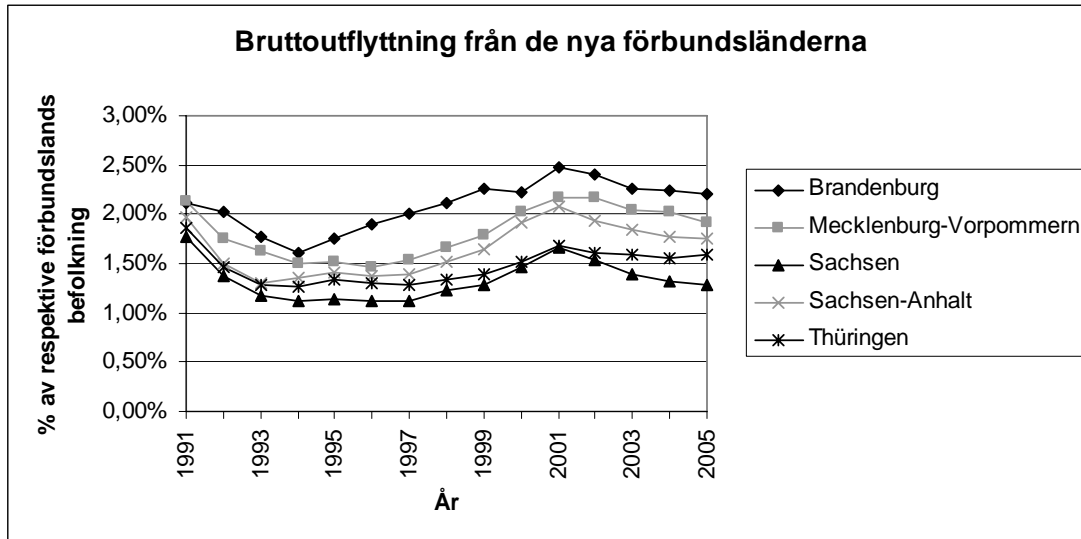
I följande avsnitt jämförs bruttomigrationsströmmarna från de fem nya förbundsländerna med indexerade arbetslöshetstal för samtliga förbundsländer. Bruttomigrationsströmmarna är beräknade årsvis som kvoten av antalet emigranter från respektive förbundsland och förbundslandets befolkning. De indexerade arbetslöshetstalen är relativa mått på arbetslöshet, framräknade för att lättare kunna göra jämförelser av spridningen över tiden. Den totala andelen arbetslösa i Tyskland är indexerad till 100 och satt i förhållande till den årliga arbetslöshetskvoten för alla förbundsländerna.

Vid en jämförelse mellan bruttomigrationsströmmarna från de nya förbundsländerna och de indexerade arbetslöshetstalen i desamma (figur 4.3 respektive 4.4 nedan) är det tydligt att det finns ett samband mellan de två. Från 1992 och framåt följer båda samma U-

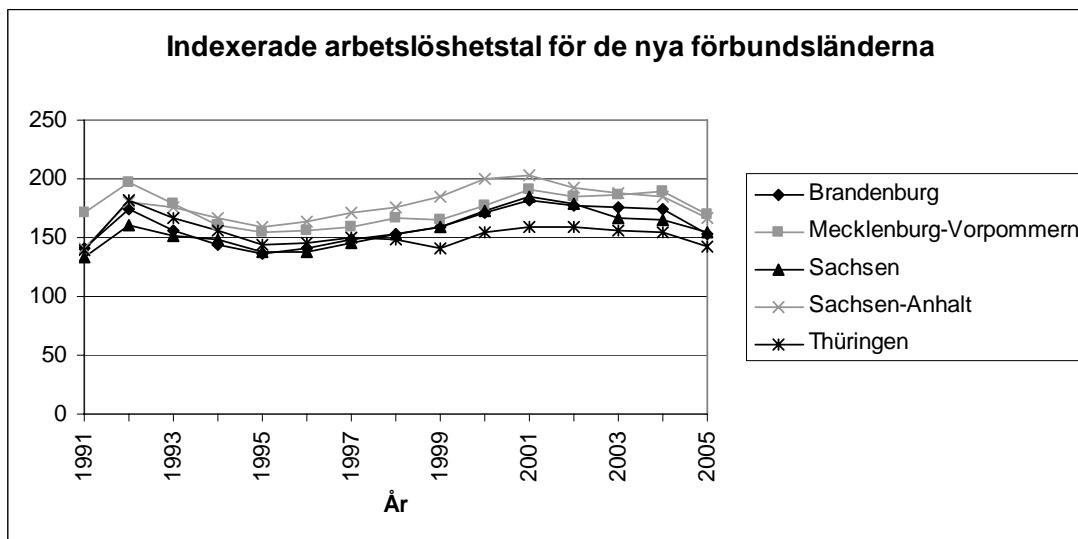
³⁵ Statistisches Bundesamt Deutschlands, *Wanderungsstatistik 2004* (2005), tabell 2.6

³⁶ Bundesinstitut für Bevölkerungs-forschung, *BiB-Mitteilungen* nr 04/2005 s.28

liknande utveckling med höga värden under tidigt nittiotal, en dal under mitten av 90-talet, ökande nivåer fram till ungefär 2001 och därefter avtagande.



Figur 4.3.³⁷



Figur 4.4.³⁸

³⁷ Datamaterialet är framräknat med hjälp av uppgifter från Statistisches Bundesamt Deutschlands, *Statistisches Jahrbuch*, Årgång 1991-2002. Tabell 3.37; *Wanderungsstatistik*, årgång 2000-2004 Fachserie 1 / Reihe 1.2; samt *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Wanderungen 2005* Fachserie 1 / Reihe 1.2.

Figur 4.3 och 4.4 ovan bekräftar hypotes nr. 1 om arbetslöshetstalens betydelse i migrationsbeslutet. Då de relativa arbetslöshetstalen i öst minskar flyttar färre och då de ökar flyttar fler. Anledningen till att sambandet framträder först efter 1992 kan vara det inledningsvis positiva framtidsscenarioet, där arbeten utlovades inom en snar framtid och/eller de ökande lönerna, vilka minskade nettovinsten av migration och på så vis gjorde det mer attraktivt att stanna i öst.³⁹ Trots att den positiva framtidsbilden så småningom bleknade bidrog en rad faktorer (framförallt den växande arbetslösheten i väst) mellan 1992 och 1996 till minskad spridning mellan förbundsländernas arbetslöshetstal (se bilaga 2) och i enlighet med teorin för delarbetsmarknader följdes denna relativa förbättring i öst av en fortsatt minskning av den öst-västliga migrationen. Kring 1997, då spridningen mellan arbetslöshetstalen återigen började öka och även lönekonvergensen stagnerade, började en andra emigrationsvåg från öst som nådde sin topp 2001. Sedan dess har arbetslöshetstalens spridning på nytt avtagit och utflyttningen från öst med den.

Till en början skedde emigrationen i nästan lika stor omfattning från hela före detta Östtyskland, men med tiden har spridningen mellan de östra förbundsländernas emigrationsprocentsats ökat (se figur 4.3). Sachsen och Thüringen är de förbundsländer som har haft lägst utflyttning och har även lägst arbetslöshetstal. Överlägset störst bruttoemigration har Brandenburg haft, inte minst för att den andra emigrationsvågen började tidigare där. Detta har varit fallet trots att både Mecklenburg-Vorpommern och Sachsen-Anhalt har haft högre arbetslöshetstal. Möjliga orsaker till detta diskuteras i avsnitt 4.2.1 nedan, då varje förbundslands utflyttningsströmmar delas upp på destinationsorter.

³⁸ Datamaterialet framräknat med hjälp av uppgifter från Statistisches Bundesamt Deutschlands, *Statistisches Jahrbuch*, Årgång 1991-2002. tabell 2.2 samt <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online/logon> Tabell:13211-0035 (2006-10-20)

³⁹ Parikh, Ashok och Van Leuvensteijn, Michiel, *Interregional labour mobility, inequality and wage convergence* (2003), s. 940

4.2.1 Vart flyttar de östtyska emigranterna?

De olika flyttströmmarnas storlek och rangordningen av destinationernas popularitet (se bilaga 3) stödjer hypotes nr. 1 om utjämnande migration. De flyttströmmar som har sina ursprung i öst – regionen med hög arbetslöshet, går framför allt till väst – regionen med låg arbetslöshet (se indexerade arbetslöshetstal i bilaga 2). Exempelvis har Bayern och Baden-Württemberg i väst exceptionellt låga arbetslöshetstal och mottar immigranter från nästan hela före detta Östtyskland, medan Bremen har hög arbetslöshet (index 132) jämfört med de andra förbundsländerna i väst och mottar få immigranter. De fem största flyttströmmarna för alla de nya förbundsländerna går nästan uteslutande till förbundsländer med lägre arbetslöshetstal än dem i ursprungsorten.

Stöd finns även för hypotes nr. 2: att flyttkostnader ökar med avstånd, det vill säga att fler flyttar till närbelägna förbundsländer (se karta i bilaga 1). Niedersachsen är till exempel en populär destinationsort enbart för emigranterna från de tre östra förbundsländer det gränsar till: Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg samt Sachsen-Anhalt. Ett annat exempel är att norrbelägna Schleswig-Holstein får östtyska immigranter endast från grannen Mecklenburg-Vorpommern. Saarland ligger i sydväst, långt bort från före detta Östtyskland, och mottar trots relativt låga arbetslöshetstal få immigranter från öst. Överlag verkar destinationens geografiska läge alltså ha stor betydelse för individens migrationsbeslut.

Det finns dock några fall som inte låter sig förklaras med hjälp av de teorier som beskrivs i kapitel 3. Berlin har arbetslöshetstal på samma höga nivå (index 150) som de östra förbundsstaterna men erhåller väldiga immigrationsflöden, framförallt från Brandenburg som geografiskt omringar huvudstaden. Dessa flöden är den största anledningen till Brandenburgs generellt sett stora utflöden och är också grunden till att den andra emigrationsvägen började tidigare där än i de andra östra förbundsländerna. Berlins popularitet trots de höga arbetslöshetstalen beror sannolikt på dess status som huvudstad. Från samtliga förbundsländer i före detta Östtyskland går det dessutom stora

flyttströmmar till förbundslandet Nordrhein-Westfalen, trots att Nordrhein-Westfalen ligger långt västerut och inte har lägre arbetslöshet än genomsnittet i Tyskland (index 97 i genomsnitt över tiden). Detta är inte egendomligt i sig, eftersom index 97 är mycket lågt jämfört med arbetslöshetstalen i före detta Östtyskland, utan det anmärkningsvärda är att fler emigranter väljer Nordrhein-Westfalen framför exempelvis Hessen som ligger närmare eller ungefär lika långt bort från de nya förbundsländerna, men som åtnjuter en betydligt lägre arbetslöshet (index 76). Även Rheinland-Pfaltz, som visserligen ligger längre bort, har mycket låg arbetslöshet (index 76) men få immigranter. En anledning till Nordrhein-Westfalens popularitet framför de andra gamla förbundsländerna kan vara att det är större och har fler invånare, vilket i sin tur innebär en större arbetsmarknad och fler jobbchanser i absoluta tal, om än inte i relativa.⁴⁰ En annan orsak kan vara att i Nordrhein-Westfalen ligger Ruhr-området, ett av Tysklands största tungindustriområden, vilket innebär att de arbeten som erbjuds där i högre grad liknar de som fanns i före detta Östtyskland.

Vidare är det intressant att för två av de nya förbundsländerna mottar ett annat före detta östtyskt förbundsland 10 % eller mer av emigranterna. Sachsen (index 157 i arbetslöshet) mottar emigranter från Thüringen (index 153) och Sachsen-Anhalt (index 177). Grunden till detta kan vara att de regionala variationerna i arbetslöshetstal inom de olika förbundsländerna i öst har ökat sedan mitten av nittiotalet. Landsbygden har upplevt växande arbetslöshet medan framförallt södra storstäder och metropolområden, såsom Leipzig, Dresden och Chemnitz i Sachsen har uppvisat positiv tillväxt.⁴¹

Det är värt att uppmärksamma att den U-liknande trend som syns i den aggregerade bruttomigrationen (figur 4.3) och även i de enskilda öst-västliga migrationsflödena har en liten motpol i de öst-östliga flödena (se figur B3.4 och B3.5). Då bruttomigrationen till de gamla förbundsländerna minskade under mitten av nittiotalet syns ökningarna i flödena till de nya. På motsvarande sätt minskar den öst-östliga migrationen något då allt fler väljer att flytta till väst under den andra emigrationsvågen. Detta kan tolkas som att då

⁴⁰ Heiland, Frank, *Trends in East-West German Migration from 1989 to 2002* (2004) s.188

⁴¹ Kemper, Franz-Josef, *Internal Migration in Eastern and Western Germany* (2004) s. 699

förbundsländernas arbetslöshetstal konvergerade under mitten av 1990-talet blev det relativt mindre lönsamt att flytta till väst och således relativt mer lönsamt att bo kvar eller flytta någon annanstans i öst.

4.2.2 Vilka är de östtyska emigranterna?

Detta och nästa avsnitt baseras främst på den forskning om den tyska öst-västliga migrationen som har bedrivits av Brücker och Trübswetter (2004), Heiland (2004), Hunt (2006) samt Parikh och Van Leuvensteijn (2003). Författarna använder sig av olika dataunderlag och metoder, vilket leder till att resultaten inte bara skiljer sig åt mellan undersökningarna utan ibland till och med är helt motsatta varandra. En möjlig anledning till detta diskuteras i avsnitt 4.2.3 nedan.

Emigranterna förväntas enligt teorin om individens migrationsbeslut överlag ha större humankapital än de som väljer att bo kvar i öst. Det större humankapitalet består dels av fler positiva oobserverade egenskaper, såsom ambition och driftighet (hypotes nr. 3), dels av högre utbildning och fler färdigheter (hypotes nr. 4). Båda hypoteserna bekräftas av Hunt (2006), som väljer att mäta humankapital med hjälp av initial lön och utbildning. Hon visar även att emigranternas övertag i humankapitalnivå gentemot de som bor kvar är mycket större bland yngre än bland äldre. Exempelvis flyttar unga universitetsstudenter betydligt oftare till väst än andra unga.⁴² Hypotes nr. 4 om högre utbildnings- och färdighetsnivå förkastas däremot av Brücker och Trübswetter (2004), vilka finner att emigranter från öst har en jämförelsevis lägre nivå. Denna slutsats bör dock tas med försiktighet eftersom individer som avlagt akademisk examen men ännu inte börjat arbeta inte ingår i urvalet, vilket delvis kan vara orsaken till resultatet då det är vanligt att studenter påbörjar sina karriärer just i väst. Brücker och Trübswetter bekräftar

⁴² Hunt, Jennifer, *Staunching Emigration from East Germany* (2006), s. 1035

däremot hypotes nr. 3 om att emigranterna har större humankapital i form av fler positiva oobserverade egenskaper (mätt i lönenivå).⁴³

Roy-modellen förutspår att emigranternas försprång vad gäller humankapital gentemot de som stannar skall ha minskat eftersom löneskillnaderna inom öst har ökat med tiden (hypotes nr. 5). Parikh och Van Leuvensteijn (2003) definierar humankapital som utbildning och färdigheter och finner endast en liten minskning av emigranternas övertag över tiden.⁴⁴ Hunt (2006), som definierar humankapital på samma sätt förkastar helt hypotes nr. 5 och menar istället att emigranternas högre nivå har varit konstant över hela tidsperioden.⁴⁵ Därigenom bekräftar dessa forskare hypotes nr. 4: att högutbildade har lägre flyttkostnader. Huruvida emigranternas nivå av humankapital i form av positiva oobserverade egenskaper har minskat över tiden undersöks av Brücker och Trübswetter. Liksom Hunt förkastar de hypotes nr. 5 och finner att emigranterna också i detta hänseende hela tiden har varit överlägsna de som stannar, trots att lönespridningen mellan olika samhällsgrupper i öst numera är nästan lika stor som den är i väst.⁴⁶ Detta ger stöd för hypotes nr. 3: att individer med svårsmätbara, men positiva, egenskaper flyttar från öst till väst i större utsträckning än andra, till följd av att ersättningsnivåerna gör det relativt mer lönsamt att arbeta och mindre lönsamt att vara arbetslös eller delta i arbetsmarknadspolitiska åtgärder i väst än i öst.

Slutligen bekräftas även hypotes nr. 7: att gifta individer och familjer emigrerar till väst mer sällan än ensamstående, på grund av högre flyttkostnader.⁴⁷

⁴³ Brücker, Herbert och Trübswetter, Parvati, *Do the Best Go West?* (2004), s. 28

⁴⁴ Parikh, Ashok och Van Leuvensteijn, Michiel, *Interregional labour mobility, inequality and wage convergence* (2003), s. 940

⁴⁵ Hunt, Jennifer, *Staunching Emigration from East Germany* (2006), s. 1035

⁴⁶ Brücker, Herbert och Trübswetter, Parvati, *Do the Best Go West?* (2004), s. 28

⁴⁷ *Ibid*, s. 29

4.2.3 Vad påverkar migrationsbeslutet?

Individens migrationsbeslut bygger i stort dels på den uppskattade sannolikheten att ha eller att inte ha ett arbete i den givna perioden, dels på vilka inkomstmöjligheter som finns. Forskare har dock inte kunnat enas om huruvida båda faktorerna är lika viktiga eller om någon av dem rent av är helt oviktig i individens beslut. Dessutom förs en diskussion om varför den egna sysselsättningssituationen i många studier är signifikant för migrationsbeslutet medan arbetslöshetstalen i hemorten ofta inte är det, trots att de två är nära förbundna med varandra.

Brücker och Trübswetter (2004) fastslår att både storleken på de öst-västliga löneskillnaderna och huruvida individen själv var arbetslös föregående period eller ej har stor inverkan på utfallet av migrationsbeslutet.⁴⁸ Detta styrks också av Hunt (2006) som finner att individens egen sysselsättningssituation är mycket signifikant; det är 2,5 gånger högre sannolikhet att en arbetslös individ flyttar än en med arbete. Däremot har arbetslöshetstalen i hemorten mycket liten påverkan på migrationsbeslutet enligt samma studie.⁴⁹ Parikh och Van Leuvensteijn (2003) förkastar inte bara betydelsen av arbetslöshetstal i hemorten utan dessutom av de i destinationen, och hittar istället belägg för att det är inkomstmöjligheter som styr.⁵⁰ Detta motsägs av Heiland (2004) liksom av författarens egna studier i avsnitt 4.2.1, som visar att individer tenderar flytta till destinationer med låga arbetslöshetstal.⁵¹

Få undersökningar har gjorts om benägenheten att flytta hos deltagare i arbetsmarknadspolitiska program, men Hunt (2006) har funnit att individer vars arbeten

⁴⁸ Brücker, Herbert och Trübswetter, Parvati, *Do the Best Go West?* (2004), s. 29

⁴⁹ Hunt, Jennifer, *Staunching Emigration from East Germany* (2006), s. 1031ff

⁵⁰ Parikh, Ashok och Van Leuvensteijn, Michiel, *Interregional labour mobility, inequality and wage convergence* (2003), s. 940

⁵¹ Heiland, Frank, *Trends in East-West German Migration from 1989 to 2002* (2004) s.185 ff

under det första året efter återföreningen gjordes om till korttidsarbeten flyttade i dubbelt så hög grad som andra.⁵²

Hunt (2006) framlägger att en orsak till de motsägande resultaten rörande huruvida individen lägger störst vikt vid arbetslöshetstal eller inkomstmöjligheter kan bero på hans eller hennes ålder. Löneskillnaden mellan öst och väst har stor betydelse för utgången i ungas migrationsbeslut, men är inte lika viktig för äldre potentiella emigranter. För äldre har däremot både arbetslöshetstalen i hemorten och den egna sysselsättningssituationen en stark inverkan på beslutet, medan de yngre inte finner någon av dessa faktorer tillnärmelsevis lika viktig. Anledningar till att arbetslöshet har så liten effekt på ungas migrationsbeslut kan vara att de ännu inte skaffat sig finansiella åtaganden eller dyra vanor, att det kanske är mindre tabu att vara ung och arbetslös samt att det kan vara lättare för dem att flytta hem till föräldrarna under tiden som de söker nya jobb. På grund av att unga och äldre har helt skilda åsikter i denna fråga kan regressioner där de två grupperna samkörs få olika resultat beroende på hur datamaterialet ser ut, vilket kan vara en anledning till att resultaten i flera studier motsäger varandra. I regressioner där de unga löneorienterade (vilka utgör en relativt sett stor del av emigranterna) samkörs med de äldre arbetslöshetsorienterade, kan de flexibla ungas syn påverka regressionen så starkt att arbetslöshet i hemorten blir insignifikant vid migrationsbeslutet. Andra datamaterial där exempelvis universitetsstudenter av någon anledning inte ingår kan ge regressioner med helt andra resultat. För att avhjälpa detta problem borde man göra separata skattningar för äldre och yngre.⁵³

⁵² Hunt, Jennifer, *Staunching Emigration from East Germany: Age and the Determinants of Migration* (2006), s. 1032

⁵³ *Ibid*, s. 1033f

5. Sammanfattande analys

Syftet med denna uppsats var att klargöra hur återföreningsprocessen mellan den västtyska och den östtyska arbetsmarknaden såg ut och om det har funnits tendenser till konvergens mellan sysselsättningssituationerna på de båda arbetsmarknaderna sedan sammanslagningen. Uppsatsens fokus ligger på vilken roll migration inom Tyskland, främst den med ursprung i före detta Östtyskland, har spelat i konvergensprocessen.

Mycket talar för att återföreningen gick alltför snabbt för den östtyska arbetsmarknaden. Ur ett ekonomiskt perspektiv hade det varit mer gynnsamt med en mer utdragen, stegvis process där man dels väntade med att införa D-marken, dels granskade och reformerade de västtyska arbetsmarknadsinstitutionerna innan de introducerades. Då D-marken infördes så tidigt kunde de nya förbundsländerna inte kompensera för den låga produktiviteten med hjälp av justeringar i växelkursen och de östtyska företagen fick svårt att konkurrera med de västtyska. Att växelkursen dessutom var alltför låg ledde i realiteten till en chockhöjning av lönerna och i förlängningen till massarbetslöshet. De västtyska institutionerna, vilka var skapade för den mycket starka ekonomin i de gamla förbundsländerna, fungerade långt från optimalt på den problematiska östtyska arbetsmarknaden och förvärrade troligen problemen snarare än avhjälpde dem.

Den tyska arbetsmarknaden består otvivelaktigt fortfarande av en västlig och en östlig del. Spridningen mellan förbundsländernas arbetslöshetstal har ökat i stället för att minska och är idag betydligt större än den var i början av nittiotalet. Detta är fallet trots att nettomigrationsflödena går från öst, regionen med hög arbetslöshet och låga löner, till väst, regionen med lägre arbetslöshet och högre löner, vilket enligt teorin om delarbetsmarknader borde verka utjämnande. Kopplingen mellan migration och arbetslöshet är dessutom stark, dels på så vis att merparten av migrationen går till en region med lägre arbetslöshetstal än ursprungsorten, dels genom att emigranterna från öst

blir fler då skillnaderna mellan de nya och de gamla förbundsländernas arbetslöshet ökar och tvärtom. Frågan är varför spridningen av arbetslöshetstalen ökar, trots att strömmarna borde verka utjämnande. Här presenteras ett antal troliga orsaker i form av problem på arbetsmarknaden, men det finns säkerligen flera andra samhällsliga faktorer som både kan motverka och samverka med det som framläggs här.

Sedan murens fall har det skett en omfattande migration mellan öst och väst. Den första insikten är att migrationen i sig inte är ett problem, eftersom den är en naturlig följd av de olikheter som råder inom landet. Problemet bottnar snarare i att den migration som sker är snedvriden. De nya förbundsländerna lider stora förluster av humankapital, i form av individer med hög utbildning, särskilda färdigheter och/eller oobserverade men önskvärda egenskaper. Arbetskraften i före detta Östtyskland genomgår dessutom en kraftig föråldring, dels på grund av att genomsnittsåldern i inflödet är högre än den i utflödet, dels på grund av att den oproportionerligt höga andelen unga kvinnor bland emigranterna minskar födelsefrekvensen. Man ser de fulla konsekvenserna av föråldringen av arbetskraften först på längre sikt, men de stora humankapitalförlusterna kan vara en bidragande anledning till den svaga ekonomiska utvecklingen i de nya förbundsländerna och i förlängningen till att arbetslöshetstalens spridning ökar trots att flyttströmmarna går i rätt riktning.

Teorin om individens migrationsbeslut visar att vissa individer är mer benägna att flytta än andra, vilket per automatik leder till snedvridna flyttströmmar. Snedvridningarna kan i sin tur förvärras eller reduceras genom offentliga åtgärder. Följaktligen är de arbetsmarknadspolitiska åtgärdernas utformning och deras ersättningsnivåer av allra största vikt. Nedan diskuteras hur snedvridningen kan ha blivit påverkad av de fyra största åtgärderna: korttidsarbeten, förtidspensionering, utbildningsprogram och ABM samt även av ersättningsnivåerna i dessa åtgärder.

Konceptet med korttidsarbeten var att företag i öst skulle kunna behålla kunnig personal under den första svåra perioden efter sammanslagningen. Således är det rimligt att anta att individer med korttidsarbeten besatt relativt mycket humankapital. För dessa individer

innebar troligen den minskade arbetsbördan mot samma löneersättning en minskning av incitamenten att emigrera. Korttidsarbeten borde alltså ha lett till att humankapitalrik arbetskraft flyttade i mindre utsträckning, vilket i sin tur leder till minskad snedvridning. Undersökningar gjorda i efterhand visar dock att individer med korttidsarbetsersättning flyttade i dubbelt så stor utsträckning som andra. Detta kan tolkas antingen som att åtgärden inte fungerade eller som att de incitament att stanna korttidsarbetet gav, inte uppvägs de argument som talade för migration för dessa individer. Nettoförtjänsten av migration var alltså för många av de här individerna totalt sett fortfarande positiv trots korttidsarbetsersättningen. Det innebär att individer med hög humankapitalsnivå troligen hade flyttat i ännu högre grad utan korttidsarbetsåtgärden.

Förtidspensionering var ett enkelt sätt att minska arbetslösheten, men den ökade samtidigt den åldersmässiga snedvridningen av migrationen. Den äldre arbetskraften är mycket känslig för arbetslöshet men då många äldre i öst förtidspensionerades förlorade de nästan alla incitament att flytta från öst. Följden blev att de yngres andel av emigrationen ökade.

Utbildningsprogram syftade till att öka deltagarnas kunskaper om hur man tar sig fram på en marknadsekonomisk arbetsmarknad. Ur ett integrationsperspektiv är det mycket möjligt att programmen var lyckade och den minskade populariteten efter hand är naturlig – allteftersom invånarna i före detta Östtyskland kände sig mer hemma i marknadsekonomin minskade behovet av programmen i den särskilda tappning de fått i de nya förbundsländerna. Programmens inverkan på migrationsströmmarna är tveksam. Troligt är att de ökade nettoförtjänsten av migration genom att flyttkostnaderna minskade eftersom deltagarna fick lära känna systemet i väst (vilket också höll på att införas i öst). Samtidigt minskade nettoförtjänsten av migration då deltagarna även fick hjälp att hitta lämpliga arbeten i öst. Dessa motverkande effekter gör det svårt att göra några antaganden om programmens påverkan på migrationsströmmarnas snedvridning.

Deltagarna i ABM hölls sysselsatta genom arbetsskapande åtgärder. De arbeten som skapades var arbetskraftsintensiva, dequalificerande och använde sig ofta av förlegade

teknologier. Alltså var de inte direkt anpassade för att behålla individer med hög utbildning eller särskilda färdigheter. Det är troligt att ABM främst sysselsatte arbetskraft med lägre humankapitalnivå vilkas nettoförtjänst av migration minskade i och med deltagandet, medan den högutbildade arbetskraftens nettoförtjänst var oförändrad. ABM snedvred alltså sannolikt migrationsströmmarna ytterligare genom att de lågutbildades nettoförtjänst och därmed även andel av migrationen minskade.

Ersättningsnivåerna för arbetslösa och deltagare i arbetsmarknadspolitiska program bidrar starkt till snedvridningen av humankapital i form av observerade positiva egenskaper eftersom det är relativt mer lönsamt att arbeta i väst och mer lönsamt att vara arbetslös eller delta i arbetsmarknadspolitiska åtgärder i öst.

Sammantaget kan man säga att åtminstone delar av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna, och deras ersättningsnivåer, förmodligen har bidragit till snedvridning av migrationen inom Tyskland. Snedvridningen har också inneburit att migrationen inte har varit tillräckligt omfattande, eftersom de offentliga åtgärderna har minskat den absoluta emigrationen av äldre och lågutbildade men inte påverkat den absoluta utflyttningen av ung eller humankapitalrik arbetskraft. Eftersom utflyttningen har varit hämmad på detta vis har den sammantagna emigrationen varit lägre än optimalt. Fortfarande finns stora skillnader i löner och arbetslöshetstal mellan de båda arbetsmarknaderna vilket pekar på att arbetskraften alltså är felaktigt allokerad. Trots detta har omfattningen av migrationen, bortsett från den stora initiala utflyttningen, legat på ungefär samma nivå som migrationen inom väst och alltså inte speglat de relativt stora olikheterna i löner och arbetslöshetstal.⁵⁴

Slutsatsen blir att det med facit i hand är uppenbart att återföreningen av de två tyska länderna knappast fungerade optimalt och att en långsammare process troligen hade varit bättre ur ekonomiskt perspektiv. Trots detta är det troligt att en snabb sammanslagning var det enda möjliga, inte bara politiskt utan även för att det är sannolikt att folket inte skulle ha accepterat en, i deras tycke, alltför långsam återföreningsprocess. Priset för

⁵⁴ Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung, *BiB-Mitteilungen* nr 04/2005 s.25ff

beslutet om en snabb återförening framför en långsam var dock mycket högt och fortfarande har man inte lyckats vända ekonomin i de nya förbundsländerna på rätt köl. Flyttströmmarna har gått i rätt riktning, men eftersom de har varit hämmade och snedvridna har migrationen inte fungerat som ett tillfredsställande konvergensverktyg. De offentliga åtgärderna, och deras ersättningsnivåer, har sammantaget underlättat för snedvridna flyttströmmar. Detta har i sin tur bidragit till den östtyska ekonomins svaga tillväxt och till uteblivandet av en minskning i de östtyska arbetslöshetstalen.

6. Framtidsutsikter

Till följd av Tysklands svaga ekonomiska utveckling och ständigt ökande arbetslöshet utformades under början av det nya århundradet en reformplan, Agenda 2010, som skall leda Tyskland tillbaka till hög tillväxt och sysselsättning.⁵⁵ Särskilt den tyska arbetsmarknaden har genomgått omfattande förändringar, under namnet Hartz IV-reformerna. Hartz IV skall omdana arbetsmarknaden genom att effektivisera de institutioner som har med arbetssökande och arbetskraft att göra, öppna upp arbetsmarknaden så att efterfrågan på arbetskraft skapas och sist men inte minst aktivera de arbetssökande genom att bland annat reducera ersättningssystemen. Även om resultaten i allra högsta grad ännu är preliminära, då de sista Hartz-reformerna inte infördes förrän 2005, verkar åtgärderna överlag ha bidragit till en bättre fungerande tysk arbetsmarknad med effektivare aktiva arbetsmarknadspolitiska åtgärder.⁵⁶

Migrationen inom Tyskland berörs endast på ett fåtal ställen i regeringens reformprogram och de nya reformernas inverkan på migrationens storlek och karaktär analyseras inte. Trots detta är regeringens kluvenhet inför frågan uppenbar. Ett av de övergripande målen med Agenda 2010 är att försöka skapa framtidstro bland de unga i de nya förbundsländerna för att på så vis minska utflyttningen, vilket i förlängningen skall lägga grunden för en självgående ekonomi i öst.⁵⁷ Samtidigt har det införts en lag som ger arbetslösa och arbetssökande som hotas av arbetslöshet rätt att ansöka om mobilitetshjälp då de skall tillträda en ledig tjänst. Mobilitetshjälp ges bland annat i form av bidrag för dubbel bosättning, för dagliga resor mellan hemmet och arbetsplatsen och för flyttkostnader.⁵⁸ Dessa två åtgärder: skapandet av framtidsförhoppningar hos unga för att bromsa migrationen och mobilitetshjälp för att främja densamma, är ett tecken på det

⁵⁵ Tyska förbundsregeringen, *Nationales Reformprogramm Deutschland* (2005) s.7

⁵⁶ Jacobi, Lena och Kluge, Jochen, *Before and After the Hartz Reforms* (2006) s. 25ff

⁵⁷ Tyska förbundsregeringen, *Nationales Reformprogramm Deutschland* (2005) s. 31

⁵⁸ Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit, *A-Z der Arbeitsförderung* (2005) s.76f

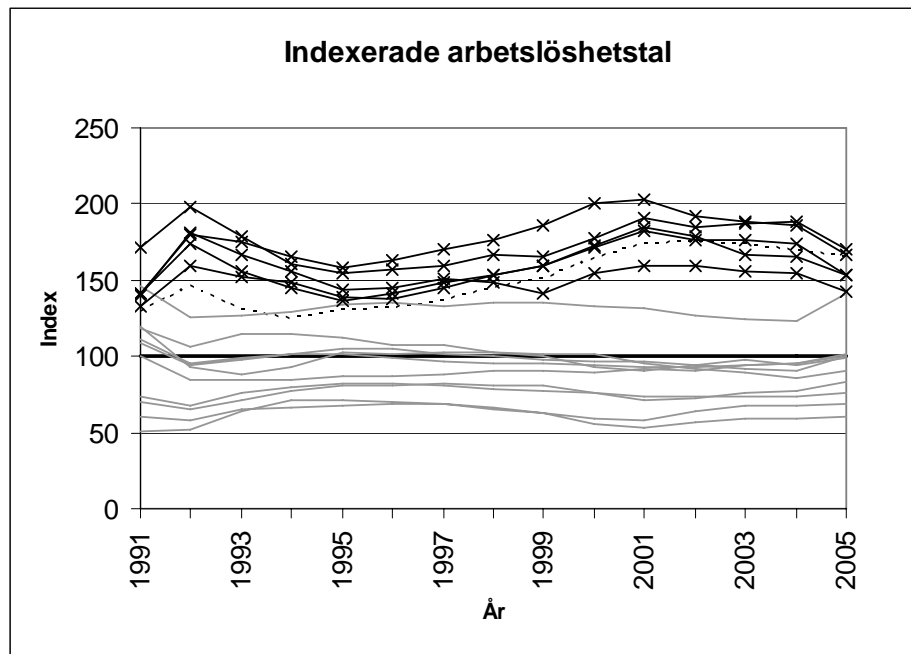
dilemma den tyska regeringen befinner sig i. Migration är ett av de viktigaste verktygen för att främja konvergens, men kan samtidigt vara ett säkert sätt att kullkasta en ekonomi. Att med hjälp av offentliga åtgärder försöka styra utfallet av migrationsflödena är inte en lätt balansgång.

Bilaga 1: Karta över förbundsländerna



Källa: <http://www.iivs.de/~iiv00096/bundeslaender/> (2006-12-28)

Bilaga 2: Indexerade arbetslöshetstal



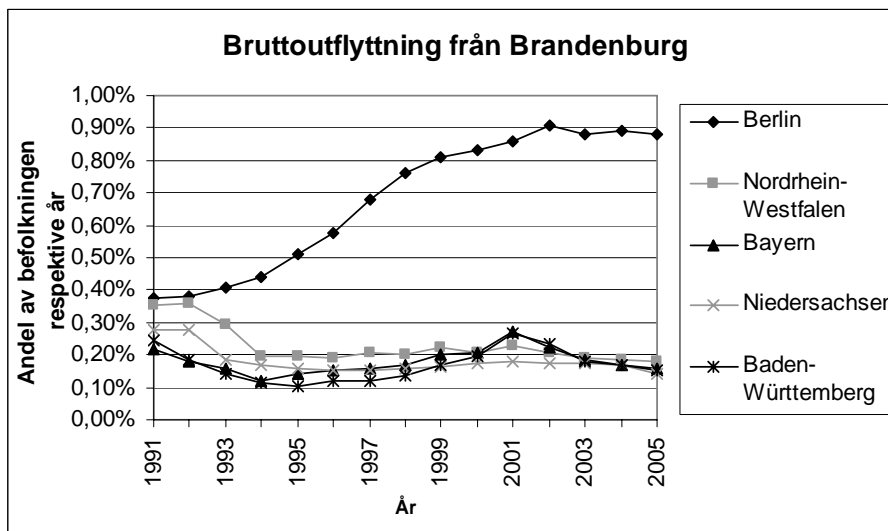
Figur B2.1. Figuren illustrerar utvecklingen av förbundsländernas indexerade arbetslöshet. Tyskland som helhet har index 100. De gamla förbundsländerna representeras av heldragna gråa linjer, de nya förbundsländerna av svarta linjer med markörer och Berlin av en streckad linje.

Genomsnittlig indexerad arbetslöshet 1991-2005	
Tyskland	100
Baden-Württemberg	61
Bayern	65
Berlin	150
Brandenburg	159
Bremen	132
Hamburg	98
Hessen	76
Mecklenburg-Vorpommern	174
Niedersachsen	99
Nordrhein-Westfalen	97
Rheinland-Pfalz	76
Saarland	102
Sachsen	157
Sachsen-Anhalt	177
Schleswig-Holstein	91
Thüringen	153

Tabell B2.1.

Källa: Datamaterialet är framräknat med hjälp av uppgifter från *Statistisches Jahrbuch* årgång 1991-2002, tabell 2.2 samt <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online/logon> Tabell:13211-0035 (2006-10-20)

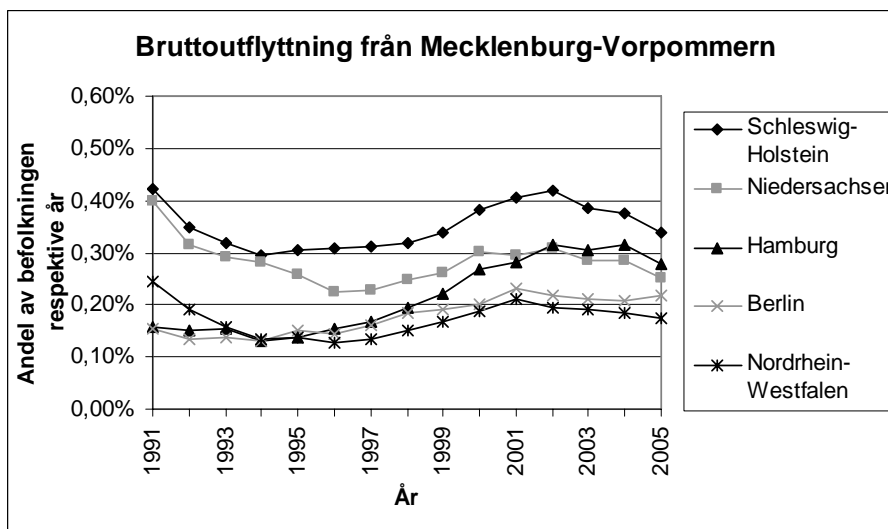
Bilaga 3: Diagram och tabeller över bruttomigration



Figur B3.1

<i>Destinationens andel av total bruttoutflyttning från Brandenburg</i>	
Berlin	32%
Nordrhein-Westfalen	11%
Bayern	9%
Niedersachsen	9%
Baden-Württemberg	8%
Sachsen	7%
Mecklenburg-Vorpommern	5%
Sachsen-Anhalt	4%
Hessen	4%
Schleswig-Holstein	3%
Rheinland-Pfalz	3%
Hamburg	2%
Thüringen	2%
Bremen	1%
Saarland	0%

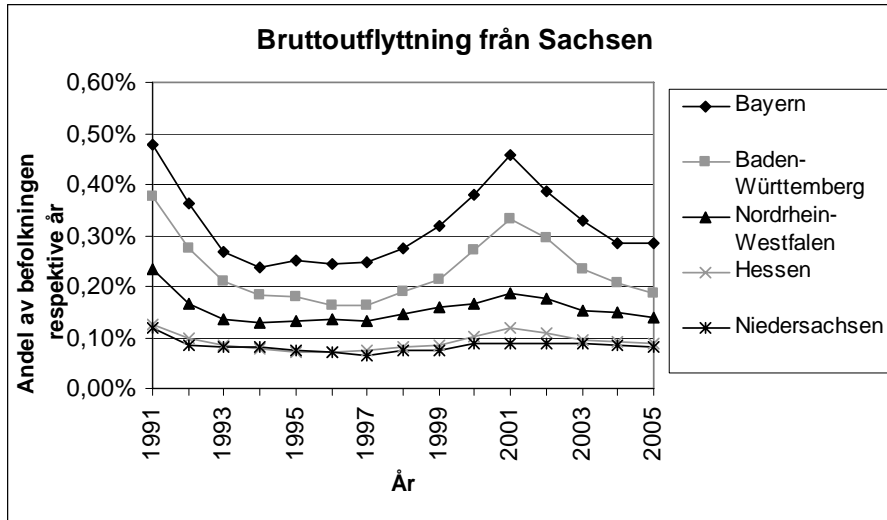
Tabell B3.1



Figur B3.2

<i>Destinationens andel av total bruttoutflyttning från Mecklenburg-Vorpommern</i>	
Schleswig-Holstein	19%
Niedersachsen	16%
Hamburg	12%
Berlin	10%
Nordrhein-Westfalen	9%
Brandenburg	7%
Baden-Württemberg	6%
Bayern	5%
Sachsen	4%
Sachsen-Anhalt	3%
Hessen	3%
Bremen	2%
Rheinland-Pfalz	2%
Thüringen	2%
Saarland	0%

Tabell B3.2

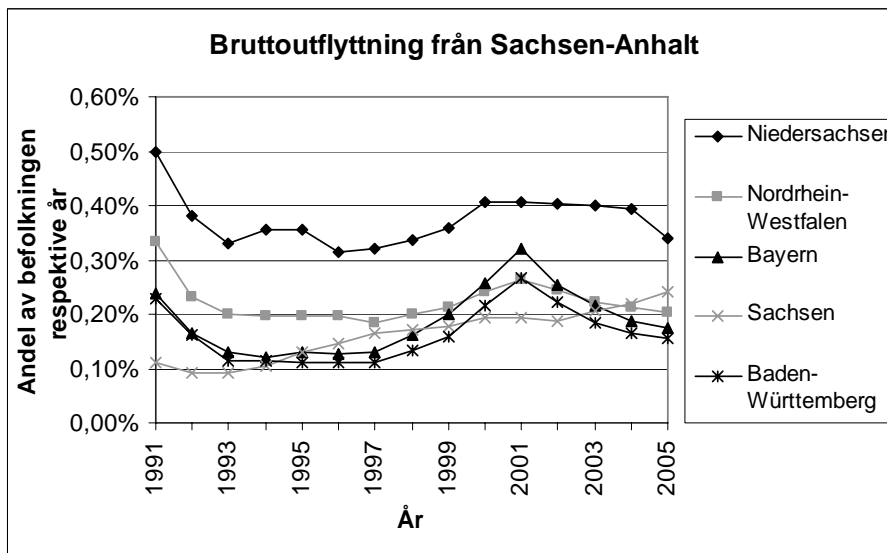


Figur B3.3

Destinationens andel av total bruttoutflytning från Sachsen

Bayern	24%
Baden-Württemberg	17%
Nordrhein-Westfalen	12%
Hessen	7%
Niedersachsen	6%
Sachsen-Anhalt	6%
Thüringen	6%
Berlin	6%
Brandenburg	6%
Rheinland-Pfalz	4%
Mecklenburg-Vorpommern	2%
Schleswig-Holstein	2%
Hamburg	1%
Bremen	0%
Saarland	0%

Tabell B3.3

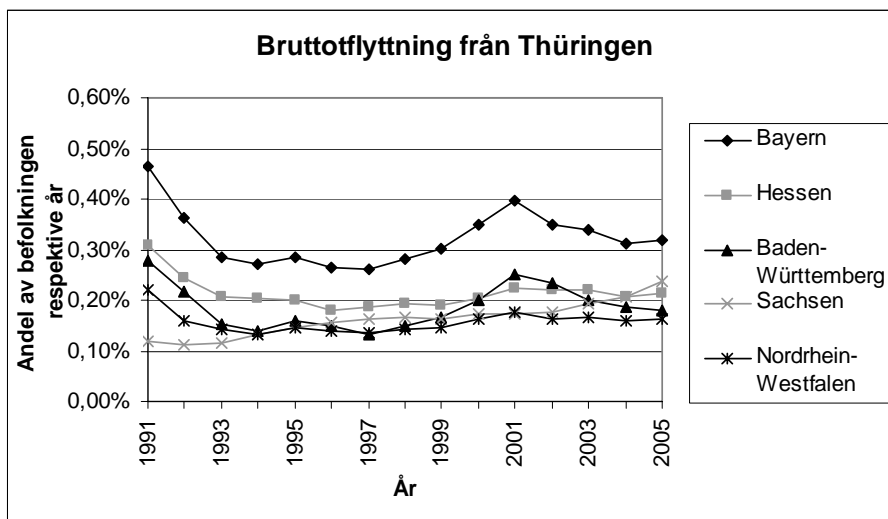


Figur B3.4

Destinationens andel av total bruttoutflytning från Sachsen-Anhalt

Niedersachsen	23%
Nordrhein-Westfalen	14%
Bayern	11%
Baden-Württemberg	10%
Sachsen	10%
Thüringen	6%
Hessen	6%
Berlin	6%
Brandenburg	5%
Rheinland-Pfalz	3%
Mecklenburg-Vorpommern	3%
Schleswig-Holstein	2%
Hamburg	2%
Bremen	1%
Saarland	0%

Tabell B3.4



Figur B3.5

Destinationens andel av total bruttoutflyttning från Thüringen	
Bayern	22%
Hessen	15%
Baden-Württemberg	13%
Sachsen	11%
Nordrhein-Westfalen	11%
Niedersachsen	8%
Sachsen-Anhalt	6%
Rheinland-Pfalz	4%
Berlin	4%
Brandenburg	2%
Mecklenburg-Vorpommern	2%
Schleswig-Holstein	1%
Hamburg	1%
Saarland	0%
Bremen	0%

Tabell B3.5

Källor:

Statistisches Bundesamt Deutschlands, *Statistisches Jahrbuch*, Årgång 1991-2002. Tabell 3.37; *Wanderungsstatistik*, årgång 2000-2004 Fachserie 1 / Reihe 1.2; samt *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Wanderungen 2005* Fachserie 1 / Reihe 1.2.

Källförteckning

Publicerade källor

Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung, *BiB-Mitteilungen* nr 04/2005. Wiesbaden, Tyskland, Statistisches Bundesamt Deutschlands.

Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit (2005) *A-Z der Arbeitsförderung: Nachschlagewerk zum Sozialgesetzbuch Drittes Buch (SGD III)*. Plauen, Tyskland.

Die Bundesregierung, (2005) *Nationales Reformprogramm Deutschland: Innovation forcieren – Sicherheit im Wandel fördern – Deutsche Einheit vollenden*.

Borjas, George J. (2005) *Labor Economics*. 3 uppl. New York, USA, McGraw-Hill/Irwin.

Heiland, Frank (2004) “Trends in East-West German Migration from 1989 to 2002“, *Demographic Research*, vol. 11, 2004, s.173-193. Rostock, Tyskland, Max Plank Institute for Demographic Research.

Hunt, Jennifer (2000) *Why Do People Still Live in East Germany?* NBER Working Paper no. 7564. Cambridge, USA, National Bureau of Economic Research.

Hunt, Jennifer (2006) “Staunching Emigration from East Germany: Age and the Determinants of Migration”, *Journal of the European Economic Association*, september 2006, s. 1014- 1037. European Economic Association.

Kemper, Franz-Josef, (2004) “Internal Migration in Eastern and Western Germany: Convergence or Divergence of Spatial Trends after Unification?”, *Regional Studies*, vol. 38.6, s. 659-678. Taylor & Francis Group.

Marsh, David, (1995) *Återföreningens kris – Det nya Tyskland*. Finland, SNS Förlag.

Merkl, Christian och Snower, Dennis J. (2006) *The Caring Hand that Cripples: The East German Labour Market after Reunification*. CEPR Discussion Paper no. 5656. London, Storbritannien, Centre for Economic Policy Research.

Parikh, Ashok och Van Leuvensteijn, Michiel, (2003) "Interregional labour mobility, inequality and wage convergence", *Applied Economics*, nr. 35, 2003, s. 931-941. Taylor & Francis Group.

Statistisches Bundesamt Deutschlands, tabell 2.2: "Deutschland nach Ländern" samt 3.37: "Wanderungen innerhalb Deutschlands nach Herkunft und Ziel", *Statistisches Jahrbuch*, årgång 1991-2002. Samtliga utgivna i Wiesbaden, Tyskland.

Statistisches Bundesamt Deutschlands, Fachserie 1 / Reihe 1.2, *Wanderungsstatistik*, årgång 2000-2004. Samtliga utgivna i Wiesbaden, Tyskland.

Statistisches Bundesamt Deutschlands (2003) *In the Spotlight – German Labour Market Trends*. Wiesbaden, Tyskland.

Statistisches Bundesamt Deutschlands (2006) Fachserie 1 / Reihe 1.2, *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Wanderungen 2005*. Wiesbaden, Tyskland.

Elektroniska källor

Bonin, Holger och Zimmermann, Klaus F. (2000) *The Post-Unification German Labor Market*. IZA Discussion Paper no.185. Tillgänglig på:

http://www.iza.org/en/webcontent/publications/papers?dp_id=185 (2006-10-10)

Brücker, Herbert och Trübshwetter, Parvati, (2004) *Do the Best Go West? An Analysis of the Self-Selection of Employed East-West Migrants in Germany*. IZA Discussion Paper

no. 986. Tillgänglig på:

http://www.iza.org/en/webcontent/publications/papers?dp_id=986 (2006-10-10)

Deutsche Geschichten (2006), *Wege zur Einheit*.

<http://www.deutsche geschichten.de/zeitraum/> (För exakt datum och adress se respektive fotnot.)

Inn-isen-Vils-Salzach Bürgernetz, <http://www.iivs.de/~iiv00096/bundeslaender/> (2006-12-28)

Jacobi, Lena och Kluge, Jochen (2006) “*Before and After the Hartz Reforms: The Performance of Active Labour Market Policy in Germany*”. IZA Discussion Paper no. 2100. Tillgänglig på: http://www.iza.org/en/webcontent/publications/papers?dp_id=2100 (2006-10-20)

Statistisches Bundesamt Deutschlands, Destatis. <http://www.destatis.de> (För exakt datum och adress se respektive fotnot.)